

„1A hőmérő 34 Celsius fokot mutat, árnyékban, Budapesten, Kecskeméten és Debrecenben. 2Kiskunhalmon is annyit mutat, az orvos lakásán meg a gyógyszerértárban, *de* máshol nem, *mert* csak ez a két hőmérő van a faluban. (Nagy Lajos: *Kiskunhalom*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968.)
 Ábrázolva:

((2) *de* ((2) *mert* (2)))
 ((A_p *de* ((B_q *mert* ((B_p) ET (B_{pr}*))))))

A megokolt utótagú konstrukciótípus lényege az „*ellentétes főkapcsolás és a magyarázó alkapcsolás sorrendileg kötött együttléte*. Ehhez képest csupán a megjelenési forma kérdése, hogy (a) a (*de* *mert*)-tel viszonyított információrészek tagmondatok-e vagy pedig mondategységek, mondat fölötti szövegegységek, illetőleg nagyobb szövegrészek; továbbá az is, hogy (b) a konstrukciótípus elő- és/vagy utótagja egyéb tartalmi-logikai viszonyfajtaival kibővül-e (bővített konstrukció), vagy sem (elemi konstrukció)” (102).

A megokolt utótagú, továbbá az azzal analóg módon értelmezett következtető utótagú, valamint a megokolt és a következtető előtagú oppozicionális konstrukciótípusok azután összetett(ebb) (bekezdésnyi vagy nagyobb) konstrukciókat alkot(hat)nak, beépül(het) nek, sőt adott esetben önállóan is megjelen(het)nek (mint például Juhász Gyula *Anna örök* című költeménye).

Befejezésül a következőket kívánom megjegyezni. Jóllehet Békési Imre kutatási tárgya, miként látható, kimondottan szövegmondatok és szöveg közé eső nyelvhasználati egységek, többnyire argumentatív struktúrák, célja pedig ezek paradigmatis rendszerezése, a szerző valójában ebben a könyvében és a vázolt módon teszi meg a legjelentősebb lépést a szövegmondatok, illetőleg a bemutatott kötőszövegösszetesek által modellált szövegszerkezeti egységek, konstrukciótípusok vizsgálatától az általánosabb és teljesebb nyelvhasználati alakulatok, más szóval: az autonóm rész- és teljes szövegek vizsgálata felé.

Vass László

Petőfi S. János—Bácsi János—Benkes Zsuzsa—Vass László:

Szövegtan és verselemzés

Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda, Budapest, 1993. 465 p.

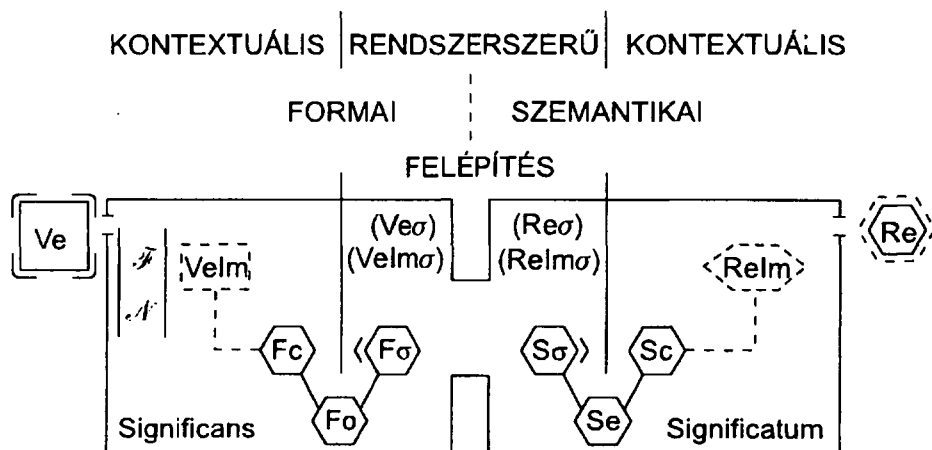
A *Szövegtan és verselemzés* című kötetet Békési Imre előszava vezeti be. Megítélése szerint a könyv sajátossága abban rejlik, hogy „csak végső formájában készült íróasztalon. Lényegét illetően gondos tervezés alapján egy — a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke által szervezett (és a Művelődési és Köznevelési Minisztérium által támogatott) — intenzív nyári tanfolyam hét napja alatt vált valósággá 1992 júniusában, Szegeden” (5). Közvetlen előzménye az *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben* (Petőfi S. J.—Benkes Zs. OTTÉV, Veszprém, 1992.) címmel megjelent kötet.

Szerkezetét tekintve a *Szövegtan és verselemzés* öt nagy fejezetre tagolódik.

Az első fejezet (I. SZÖVEGTAN) Petőfi S. János munkája, melyben a szerző a szövegtani kutatás alapkérdéseit tekinti át. A 'szövegtani kutatás' terminusnak kétféle értelmezésére mutat rá: az egyik azokat a kutatásokat jelöli, amelyeknek célja bizonyos szövegeknek egy adott szempontú vizsgálata. A másik olyan kutatásokat jelent, amelyeknek célja egy szövegtan (mint diszciplína) létrehozása. A szövegtani kutatások nagy része (kiváltképp a hazai) az első értelmezéshez sorolható. Ezután a 'szöveg' és 'szövegtan' terminusok tisztázása következik. Megállapítása szerint a szöveg a nyelvi rendszer használatának terminusa, amely vertikálisan utal a nyelvhasználatra. A nyelvhasználat bármely hierarchiaszintjén álló egység szövegnek nevezhető, ha eleget tesz a szövegszerűség követelményeinek: „egy adott vagy feltételezett kommunikációs-szituációban egy adott vagy feltételezett kommunikatív funkciónak (intenciónak) eleget tevő, összefüggő és lezárt egész” (14). A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy a szövegszerűség ilyen értelmezése a 'szövegtan' terminus félrevezető voltát is jelzi, mely azt a képzetet kelti, hogy a szöveg a nyelvi rendszer egysége, és egy mondatnál minden esetben magasabb hierarchiaszintű (nagyobb összetettségű) egység.

Petőfi S. János szerint a hatvanas évek elején föllendülő szövegkutatás egyrészt a hagyományos nyelvészetben belülről, másrészt a generatív nyelvelmélet hatására indult meg. A szövegtan mint diszciplína kidolgozására törekvő szakemberek a szövegkutatás ez utóbbi ágából kerültek ki (a szerző önmagát is idesorolja). Egy szövegtan létrehozására irányuló kutatómunkájában a 'szöveg' terminust a 'multimediális, de dominánsan verbális kommunikátum' értelemben használja, ezeknek a szövegeknek a szövegtanát *szemiotikai textológiának* nevezi.

Ezután a szemiotikai textológia mint átfogó elméleti keret fő jellemvonásainak ismertetése következik. Az első az, hogy a szövegeket olyan jelkomplexusokként kezeli, amelyeknek csak egyik jelösszetevője adott egyformán mindenki számára, valamennyi más összetevőjét az interpretátorok hozzák létre. Az interpretátorok műveleteinek végeredményeit a jelölő-jelölt szerkezet terminussal jelöli. A szemiotikai textológia jelmo- delljét a következő ábrával szemlélteti:

A jelmodellben található szimbólumokat Weöres Sándor *Őszi dal* című versének két változata alapján értelmezi.

- Ve = vehikulum (a szöveg jelölő-jelölt szerkezetének fizikai hordozója)
- \mathcal{F} = figura (a vehikulum fizikai szemiotikai arculata)
- \mathcal{N} = notáció (a vehikulum nyelvi szemiotikai arculata)
- Velm = vehikulum-imágó (a szöveg vehikulumához rendelhető mentális kép)
- Fo = formáció (a szöveg vehikulumához rendelhető formai felépítés)
- Fc = kontextuális formáció (a szöveg vehikulumához rendelhető kontextuális formai felépítés)
- F σ = rendszerszerű formáció (a szöveg vehikulumához rendelhető rendszer-szerű formai felépítés)
- Se = sensus (a szöveg vehikulumához rendelhető szemantikai felépítés)
- S σ = rendszerszerű értelem (a szöveg vehikulumához rendelhető rendszerszerű szemantikai felépítés)
- Sc = kontextuális értelem (a szöveg vehikulumához rendelhető kontextuális szemantikai felépítés)
- Relm = relátum-imágó (a szöveg adott módon interpretált vehikulumához rendelhető világfragmentum mentális képe)
- Re = relátum (a szöveg adott módon interpretált vehikulumához rendelhető világfragmentum).

A szemiotikai textológia jelmodellje első fokú jelmodell, amely akkor használható, ha az interpretáció során csak a közvetlen értelemmel operálunk.

A szemiotikai textológia második fő jellemvonása, hogy a szövegek formai és szemantikai felépítésének tárgyalásához szinteket értelmez. A szintek egységeit és egymáshoz való viszonyukat a külön ábra szemlélteti.

A harmadik jellemzője, hogy különféle organizációformákat értelmez, amelyek a következő négy párba rendezhetők: konfigurációs — relációs, belső kommunikatív — diszkurzív, textuális — kiegészített, kompozicionális — texturális.

A negyedik fő jellemvonás, hogy a szemiotikai textológia jelmodellje szimmetrikus, ami azt jelenti, hogy a Velm és a Fc egyazon percepció modell két arcának tekintendő, mint a Relm és a Sc.

Végül az ötödik jellemvonás, hogy a szemiotikai textológia lehetőséget ad az interpretáció során felhasznált ismeretek moduláris elrendezésére és alkalmazására is. (A két utóbbi jellemvonás értelmezését egy ábra segíti.)

A szerző az elméleti fejezet következő részében az értelmező interpretációról és az annak során felhasznált tudásrendszerekről szól. Az interpretáció végrehajtásának módja *analitikus-kreatív* vagy *kreatív-produktív* lehet. Az első fejezetet a *Kitekintés* című rész zárja, melyben Petőfi S. János a szövegtani kutatások legsürgősebb feladatait jelöli meg.

A kötet második fejezetében (II. KREATÍV VERSMEGKÖZELÍTÉSEK) két tanulmány szerepel, az első a *kreatív-produktív*, a második az *analitikus-kreatív* versmegközelítéssel ismerteti meg az olvasót Baka István *Ősz van az úrben* című verse alapján. (Az analitikus-kreatív megközelítés főbb állomásainak megfelelő kreatív-produktív gyakorlat-csoportokat a szerzők az *Elkallódni megkerülni* című kötetből már ismert képszimbólumokkal jelölik.)

Az első tanulmány (Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa munkája) a *kreatív-produktív* versmegközelítést gyakorlatleírásokon keresztül mutatja be. A kreatív-produktív megközelítésnek az a feladata, hogy előkészítse az analitikus-kreatív megközelítést, felkeltse az érdeklődést, elmélyítse a költői alkotások felépítésére és az anyanyelv helyes használatára vonatkozó ismereteket. A szerzők a gyakorlatokat hat csoportba sorolják. Az 1—4. csoport a szövegnek mint jelkomplexusnak összetevőivel (Ve, Fo, Se, Re) kapcsolatos gyakorlatokat tartalmaz. Az 5. csoportba olyan feladatok tartoznak, amelyek egyidejűleg több jelkomplexus-összetevőt érintenek, a 6. csoportot pedig a globális tematikus kompozíciót érintő gyakorlatok alkotják. A *versek kreatív-produktív megközelítése* című részt a 6.1. és a 6.2. gyakorlatok elvégzésének bemutatása és eredményeinek részletes elemzése zárja.

A versek *analitikus-kreatív* megközelítését a második tanulmány mutatja be. (Szerzők: Petőfi S. János—Vass László.) Ennek főbb állomásai a következők: vehikulumnak minősítünk egy szöveget, erre ráhelyezzük a szemiotikai textológia kategóriarendszerét. Az összetevők közül kiválasztjuk azokat, amelyeket döntő jelentőségűnek tartunk, s ha szükséges, végrehajtunk egy másodfokú interpretációfolyamatot is. Az analitikus-kreatív leíró értelmező interpretációt a tanulmány szerzői Baka István *Ősz van az űrben* verse alapján mutatják be.

A kötet harmadik fejezete (III. KREATÍV-PRODUKTÍV GYAKORLATOK) tartalmazza azoknak a gyakorlatoknak a leírását és elemzését, amelyeket az 1992 júniusában megtartott tanfolyamon végeztek el a tanár- és diákrésztvevők. A fejezet egy antológiával indul, amelyben a kreatív-produktív gyakorlatok céljára kiválasztott kilenc szöveg kapott helyet (Baranyi Ferenc: *Morituri*, Baka István: *Ősz van az űrben*, La Fontaine: *A farkas és a golya*, Rakovszky Zsuzsa: *Van Gogh*, Áprily Lajos: *Tél integer*, Kálnoky László: *Csak mint a fák...*, Szabó Lőrinc: *Csigabiga*, Octavio Paz: *Hullámozás*). A feladatok öt csoportban szerepelnek. Az első csoport a vehikulumhoz kapcsolódik (összeállítója Bácsi János), a másodikban a formációhoz tartozó feladatok szerepelnek (Vass László munkája), a harmadikba a sensussal kapcsolatos (Benkes Zsuzsa), a negyedikbe a relátumhoz kapcsolódó gyakorlatok (Petőfi S. János) kerültek. Az ötödik csoport olyan speciális feladatokat szemléltet, amelyek egy prelogikus vagy posztlogikus felépítésű vers analitikus-kreatív elemzését készítik elő. A harmadik fejezetet az interpretációtípusok és a kreatív-produktív szövegmegközelítés kapcsolatát vizsgáló tanulmány zárja. Petőfi S. János az interpretációnak — egy elmélet fogalmi rendszerét és módszerét felhasználó szövegmegközelítésnek — két alaptípusát különbözteti meg: *értelmező és értékelő interpretáció*. Az értelmező interpretáció egy adott szöveghez egy formai felépítésleírást és jelentést rendel. Az értékelő interpretáció, amely feltételezi az értelmező interpretáció végrehajtását, minden esetben valamilyen normarendszer (például nyelvi, stilisztikai, poétikai, ideológiai stb.) alkalmazását kívánja meg. Mindkét interpretáció végrehajtható egy *strukturális* interpretációt (ilyenkor csak az alkotóelemek relációja kerül bemutatásra) eredményező és egy *procedurális* interpretációt eredményező (a relációk mellett a folyamatot is bemutatjuk) módon is. A szerző megkülönböztet még *leíró* (megokolás nélküli) és *argumentatív* (megokolást is adó) interpretációkat is.

A *Szövegtan és verselemzés* című könyv következő fejezete (IV. TALLÓZÁS AZ IDEGEN NYELVŰ (SZAK)IRODALOMBAN) a szerző szavai szerint „kommentált antológia”. Petőfi S. Jánosnak az a célja, hogy olyan művekre irányítsa a magyartanárok és az idegen nyelveket tanítók figyelmét, amelyeknek témája a nyelv kreatív megközelítése. Az

antológiában angol, francia, német és olasz szépirodalmi művek, valamint szakkönyvek szerepelnek.

Az angol nyelvű szépirodalomból a szerző Lewis Carroll klasszikus meseregényeit — *Alice Csodaországban*, *Alice Tükörországban* — emeli ki, amelyek a nyelvi játékok kiapadhatatlan forrásai. A szakirodalomból pedig Peter Abbs és John Richardson *The Forms of Poetry. A Practical Study Guide For English* (Cambridge University Press, 1990.) című könyvét mutatja be vázlatosan. Ez a mű 14–18 éves tanulók számára készült, és változatos antológiára építve tárgyalja a költészet alapkérdéseit.

A francia irodalomból Raymond Queneau két munkájára hívja fel a figyelmet Petőfi S. János. Az első az *Exercices de style*, amely játékosan vezet be a stilisztika és retorika világába (magyarul *Stílusgyakorlatok* címmel jelent meg). A másik Queneau-mű a *Cent mille milliards de poèmes* (Gallimard Libraire Paris, 1961.). A könyvben tíz szonett van, amelyeket úgy nyomtattak, hogy soraik fedik egymást. A lapok soronként szét vannak vágva, így a tíz tizennégy soros vers 10^{14} számú olvasási lehetőséget ad. A szakirodalomból A. Duchense és Th. Leguay *Lettres en folie* című könyvét ismerteti a szerző (Paris, Magnard, 1988.). Ennek a műnek az a célja, hogy az olvasó és az irodalom között kreatív kapcsolatot teremtsen, a költői játékok (szójátékok) típusait szótárszerűen foglalja össze.

A német irodalomból Oskar Pastior négy művével foglalkozik Petőfi S. János: *Urologe kuesst Nabelstrang. Verstreute Anagramme 1979–1989* (Augsburg, Maro, 1991.), *Vokalisieren Gimpelstifte* (München–Wien, Carl Hanser, 1992.), *Sonetburger mit zeichnungen des auteurs* (Berlin, Rainer Verlag, 1983.), a negyedik Pastior-mű címe: *Oskar Pastior — Francesco Petrarca 33 Gedichte* (München–Wien, Carl Hanser, 1983.). Ez utóbbi szemantikai szempontból érdekes. Pastior tetten akarja érni Petrarca metaforáinak működését, ezért újraírja a nyersfordításokat. A német nyelvű szakirodalomból a *Das Vasserzeichen der Poesie oder die Kunst und das Vergnügen, Gedichte zu lesen. In hundertvierundsechzig Spielarten vorgestellt von Andreas Thalmayr* (Nördlingen, Franz Greno, 1985.) című művet emeli ki a szerző, amely a versolvasás élvezetébe és művészetébe kívánja bevezetni az olvasót.

Az olasz nyelvű (szak)irodalom is bőséges választékát kínálja a játékos műveknek. Eduardo Sanguineti az olasz irodalmi nyelv egyik legismertebb megújítója. Munkái közül válogatott verseinek gyűjteményére — *Segnalibro. Poesie 1951–1981* (Milano, Feltrinelli, 1982.) — és ugyanennél a kiadónál 1987-ben megjelent *Bisbidis* című művére hívja fel a figyelmet a szerző. A harmadik Sanguineti-könyv kollektív műalkotás, melynek társszerzői: Octavio Paz, Jacques Roubaud, Charles Tomlinson. *Renga. Poeme par Octavio Paz, Jacques Roubaud, Edoardo Sanguineti et Charles Tomlinson, présente par Claude Roy* (Paris, Gallimard, 1971.). A négy nyelvű poémát öt nap alatt írták a költők. Az olasz szakirodalomból két egymással pedagógiai egységet alkotó könyvet mutat be Petőfi S. János. Az első Ersilia Zamponi *I Draghi locopei. Imparare l'italiano con i giochi di parole* című munkája, amely tanulókkal végzett szójátékok eredményeit adja közre. A másik Zamponi és Roberto Piumini közös műve: *Calicanto. La poesia in gioco*. Ebben minden fejezetet egy Piumini-vers vezet be, ezekhez kapcsolódnak Zamponi nyelvi, tartalmi, poétikai, lexikai, metrikai elemző és játékos megjegyzései.

A *Szövegtan és verselemzés* utolsó fejezete: V. BIBLIOGRÁFIAI TÁJÉKOZTATÓ (összeállította: Vass László). A bibliográfia a szövegtan idegen és magyar nyelvű, a szemiotikai textológia, az analitikus-kreatív és a kreatív-produktív versmegközelítés

legfontosabb szakirodalmát tartalmazza. A könyvet az 1992-es tanfolyamot bemutató FÜGGELÉK zárja. A kötet végén található INDEX a fogalmi tájékozódást segíti, melynek felépítése megegyezik az *Elkallódni megkerülni* című könyv INDEXével.

A *Szövegtan és verselemzés* című kötet legnagyobb erőnye, hogy nemcsak bemutatja a szemiotikai textológiát, hanem azt is szemlélteti, hogy ezek a kutatási eredmények miképpen újíthatják meg az iskolában folyó nyelvi-irodalmi nevelést.

Jenei Teréz

Klaudy Kinga: A fordítás elmélete és gyakorlata — angol/német/francia/orosz fordítástechnikai példatárral

Scholastica Kiadó, Budapest, 1994. 384 p.

A XX. század második felében megszületett az a fordítással foglalkozó tudomány, amely a fordítók és tolmácsok gyakorlati tapasztalatainak elméleti feldolgozását, rendszerezését, általánosítását vállalta magára. A szakirodalomban hol fordításelmélet, hol fordítástudomány név alatt találjuk ezeket a kutatásokat, amelyek száma annak arányában nőtt, ahogy a 60-as évektől a fordítói tevékenység is tömegessé vált, százak, ezrek megélhetési forrásává, önálló szakmájává lett. A fordítás folyamata nemcsak a nyelvészeket, a szociolingvisztika, pszicholingvisztika művelőit foglalkoztatta, hanem a fordítás tananyaggá vált, amit ma már egyre több egyetemen, főiskolán, tanfolyamon oktatnak. Így az oktatás igényei új feladatokat is állítottak az elméletalkotás elé.

Klaudy Kinga újabb fordításelméleti munkája a fordítástudomány szerteágazó és számos más tudományterülettel érintkező labirintusában kíván a gyakorlati hasznosíthatóságot is szem előtt tartó kalauzunk lenni. Mint ahogy a szerzői *Előszó* utal rá, a könyv első része a budapesti és miskolci bölcsészkaron 1991 és 1993 között tartott fordításelméleti előadások szerkesztett változata, a második rész pedig az angol és orosz szakos hallgatóknak tartott fordítástechnikai szeminárium törzsanyagát tartalmazza. Így a kötet szerkezetileg is két jól elkülöníthető részre tagolódik. *A fordítás elmélete* és *A fordítás gyakorlata* címmel. A fordításkutatás egyik legfontosabb feladata az, hogy a látszólag szubjektív fordítói döntések mögött objektív törvényszerűségeket tárjon föl, minél több műveletre tudjon magyarázatot adni, minél több műveletet tudjon rendszerbe illeszteni. Ilyen rendszer felállítására tesz kísérletet a könyv második fejezete az átváltási műveletek áttekintésével, osztályozásával, indoklásával.

A fordítás mai kutatóit a fordítás folyamata önmagában is érdekli. Feladatuknak tekintik e folyamat modellálását, törvényszerűségeinek leírását. A gyakorlatilag is hasznosítható alkalmazott kutatások mellett alapkutatásokat is folytatnak, amelyek haszna a fordítóképzés számára vagy a fordítások minőségének javítása szempontjából esetleg csak a távoli jövőben lesz érezhető. A fordításkutatásnak ez a perspektívája azért is figyelemre méltó, mert a művészi alkotásként számon tartható műfordítói tevékenység mellett a szakfordítói tevékenység jelentősen megnőtt: a fordítók politikai beszédeket, nemzetközi szerződéseket, bírósági jegyzőkönyveket, üzleti leveleket, recepteket, árjegyzékeket stb. fordítanak. Ez a körülmény egyben a fordítástudománynak az irodalom-